

УДК 37.035:340.12:355.01

В. В. Федоренко
здобувач кафедри філософії

Житомирського державного університету імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ КРИТЕРІЇВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Постановка проблеми. Останні події в Україні та світі змушують по-новому оцінити роль соціально-гуманітарного знання й військово-правового виховання в підвищенні боєздатності Збройних Сил України, забезпеченні безпеки нашої держави. Така постановка питання пов'язана з тим, що в сучасних умовах невід'ємною складовою війн і військових конфліктів стала інформаційно-психологічна війна. М. Лібікі стверджує: «Інформаційно-психологічна війна має суттєві відмінності від звичної війни, спрямованої на фізичне придушення супротивника. Вона повністю безконтактна. Її сутність – вплив на суспільну свідомість таким чином, щоб керувати людьми та змусити їх діяти проти своїх інтересів. Завдання інформаційної війни – це не знищення фізичної сили, а знищення соціуму» [8, с. 27].

Це потребує у свою чергу вирішення низки завдань як теоретичного, так і практичного плану. Професор І. Кононов вказує: «Наука в Збройних Силах України не повинна зводитись лише до суто воєнних студій. Сучасна війна передбачає використання досягнень соціології й соціальної психології, соціальної лінгвістики та кібернетики» [6, с. 13].

На особливу увагу в сучасних умовах заслуговує проблема вдосконалення військово-правового виховання військовослужбовців і підвищення його ефективності. Ефективність військово-правового виховання функціонально залежить від основних структурних елементів виховного процесу, у тому числі й оцінки. Оцінка – важливий елемент структури процесу військово-правового виховання, який перебуває в складному діалектичному зв'язку з іншими елементами системи та виступає специфічним інструментом її подальшого вдосконалення. Вона не просто необхідна, її варто здійснювати постійно. Повнота, своєчасність та об'єктивність оцінки прямо залежить від наявності системи критеріїв. У цьому нас переконує досвід багатьох офіцерів, які займаються навчанням і вихованням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тому вивчення критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання є важливою проблемою теоретичного й практичного плану. Це питання вже тривалий час перебуває в центрі уваги багатьох науковців, як вітчизняних, так і закордонних, наприклад В. Брожика, Ю. Граніна, О. Губко, І. Копитової, В. Котлярова, С. Легуші, І. Мазур, Ф. Маковчука, Б. Морознікова, І. Романченко, Ю. Руденко, Л. Федулової, В. Шапіро, Г. Щокіна, В. Ягупова та багатьох інших. У їхніх працях знайшли відображення різноманітні питання загальної теорії оцінки, оцінки ефективності управління, виховання та окремих її сторін, у тому числі й критеріїв. Водночас у межах цих досліджень існує чимало невивчених і суперечливих питань щодо критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання, на що вказують самі автори. Такий стан справ не дозволяє забезпечити повноту, об'єктивність і своєчасність оцінки. У зв'язку із цим особливого розгляду потребують методологічні основи цієї проблеми.

Метою статті є аналіз методологічних основ визначення системи критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Складність вибору критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання багато в чому обумовлюється специфікою військово-виховної діяльності. Проведене соціологічне дослідження у військово-навчальних закладах показало, що 79% викладачів та 87% командирів підрозділів однією з основних

проблем, які вони відчувають під час оцінки ефективності військово-правового виховання, назвали відсутність розробленої системи критеріїв, що призводить, на їх думку, до недостатньої об'єктивності, а іноді й поверхневості оцінки. Саме відсутність розробленої науково-обґрунтованої системи критеріїв не дозволяє поки що підвищити ефективність виховної роботи. Труднощі вирішення цього завдання обумовлюються також відсутністю спеціальних робіт, присвячених цій проблемі. Проте варто зауважити, що вже зроблено перші кроки на шляху систематизації критеріїв оцінки управлінської діяльності військових кадрів щодо забезпечення військового правопорядку в підрозділах (частинах) та підвищення пильності й бойової готовності. У низці робіт, присвячених проблемам виховання, вказано цінні думки, зроблено спроби з наукової позиції розглянути проблему критеріїв вихованості об'єкта виховання та розробити методики їх визначення. Певний інтерес під час розгляду проблеми критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання викликає широкий аналіз у науковій літературі критеріїв оцінки ефективності управління та експертного оцінювання складних військових систем.

Так, І. Копитова вважає, що визначення сутності й змісту ефективності управління дає підстави визначити методологічні підходи до формування уніфікованої системи критеріїв оцінки ефективності управління [7, с. 26–27]. І. Романченко стверджує, що під час вибору критеріїв найбільш ефективним методом оцінювання є експертне оцінювання складних військових систем [9, с. 5–9]. При цьому В. Котляров вказує: «Сутність експертного оцінювання полягає в раціональній організації проведення експертами аналізу проблеми з кількісним оцінюванням суджень та оброблення їх результатів. Його процедури можуть бути представлені у вигляді послідовності, що складається з організації опитування, вибору шкали й методу вимірювань, оброблення експертних оцінок та перевірки узгодженості оцінок» [2, с. 43].

Дуже важливим у вирішенні поставленої проблеми, на наше переконання, є розгляд критеріїв щодо оцінки рівня сформованості соціальних якостей управлінського персоналу [12, с. 543–615]. Певний інтерес викликає також розгляд у філософській і правознавчій літературі критеріїв оцінки морального й правового виховання. Так, як критерії правового вихованості Н. Головка розглядає «не лише знання права та розуміння необхідності виконувати правові розпорядження, а й сутність сформованого ставлення до закону як цінності демократичного суспільства» [5, с. 78]. Система критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання може бути обґрунтованою лише в тому разі, якщо ми з'ясуємо вихідні поняття, визначимо їх об'єм і межі.

Що ж таке критерій оцінки ефективності військово-правового виховання?

Зауважимо, що поняття «критерій» не є загальновищезначимим. Останнім часом спостерігається тенденція позначати ним «якість», «властивість», «фактор», «норматив». Тому воно втрачає свою визначеність, складається з враження, ніби критерії легко з'ясувати, вони є відомими, а завдання полягає лише в тому, щоб уміло ними оперувати під час оцінки ефективності військово-правового виховання. Насправді таке положення далеке від істини. Цим поняттям часто користуються під час характеристики особистих якостей військовослужбовців. Поняттям «критерій» нерідко позначають нормативні вимоги, викладені

в наказах, директивах, у яких відображаються питання ефективності військово-правового виховання. Очевидно, варто розрізнити саме по собі явище (якість) і те, як воно використовується (як критерій), тобто оцінку критерію як якості та критерій оцінки.

Щоб визначити свою позицію в розумінні критерію, звернемось до авторитетних джерел. У «Великій радянській енциклопедії» це поняття трактується таким чином: «Критерій – це ознака, на основі якої виробляється оцінка, визначення або класифікація будь-чого; мірило судження, оцінки» [1, с. 454]. У цьому визначенні увага акцентується на таких трьох моментах: критерій як ознака, критерій як засада для класифікації та критерій як мірило оцінки. У подальшому будемо спиратись на ці значення критерію.

Критерій – це ознака, за якою роблять висновок про відмінність цього явища, стану від іншого. Ознака того чи іншого явища володіє властивостями, і за цими властивостями роблять висновки про певний стан. Ефективність військово-правового виховання – це міра досягнення поставлених цілей, пов'язаних із формуванням певного спектра та рівня розвитку морально-правових і бойових якостей, тобто це показник певного стану процесу військово-правового виховання та його кінцевого результату. Тоді виникають питання: за якими критеріями-ознаками можна судити про стан процесу військово-правового виховання та його кінцевий результат? На основі чого можлива розробка системи критеріїв?

Вважаємо, що загальною методологічною основою, на якій може бути правильно вирішено питання про критерії оцінки ефективності військово-правового виховання, є аналіз співвідношення абсолютної й відносної істини, визначення практики як її основного критерію.

Оскільки перед нами стоїть завдання визначити таку систему критеріїв, яка дозволила б отримати істинну оцінку ефективності військово-правового виховання, то важливо розрізнити в загальному плані критерії істинності й хибності оцінки. Тобто система критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання має допомогти відповісти на питання не лише про те, на основі чого оцінювати, а й наскільки правильно здійснюється оцінка, яка з оцінок є істинною, а яка – хибною, тобто навмисно викривленою. Саме із цих положень необхідно підходити до визначення системи критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання. Вони орієнтують побудову системи критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання на основі наявної практики в цій галузі.

З огляду на те, що практика військово-правового виховання – це процес, ефективність військово-правового виховання доцільно оцінювати (як уже вказувалось) у двох «вимірах»: як він здійснюється на різних етапах виховання та до якого результату веде. При цьому визначальним виступає «другий вимір». Саме такий поділ, на нашу думку, є засадою для виділення відповідних критеріїв.

Розглянемо критерії оцінки ефективності військово-правового виховання в «другому вимірі». Відомо, що ефективність військово-правового виховання в цьому разі виражається кінцевим результатом процесу виховання, тобто спектром і рівнем розвитку морально-правових і морально-бойових якостей, вчинками, поведінкою особистості.

Аналіз будь-якої діяльності показує, що вона складається з різноманітних за своїм характером, змістом і масштабом дій. Однак будь-яка дія та діяльність людини тісно пов'язуються з її свідомістю, психікою, що в житті проявляється в їх діалектичному взаємозв'язку. С. Рубінштейн, виділяючи як одиницю аналізу психологічної реальності «дію», стверджував: «У дії як «клітинці», або чарунці, представлені зачатки всіх елементів і сторін психіки. При цьому особливо важливим є те, що в ній вони представлені не в зовнішніх штучних відносинах. <...> У дії всі сторони психіки виступають у тих взаємозв'язках, у яких вони реально існують насправді» [10, с. 146].

Так, наприклад, у процесі служби військовослужбовець опиняється в різних умовах та обстановці. При цьо-

му не можна стверджувати, що в будь-яких умовах він проявляє всі свої морально-правові й бойові якості. Та чи інша риса проявляється лише у відповідних умовах, що з необхідністю включають у себе певні відносини. Тому, щоб знати якими якістьми та якою мірою володіє військовослужбовець, необхідно вивчати й оцінювати його поведінку та вчинки в різних службових і позаслужбових ситуаціях.

Глибоким і цікавим є аналіз співвідношення переконань людини та результатів вчинків, поданий в «Енциклопедії філософських наук» Г. Гегелем. Учений писав: «Яка людина зовні, тобто у своїх діях (а не у своїй внутрішній зовнішності, як це розуміється), така вона і внутрішня». Людина може прикидатися, багато приховати, проте вона не може зовсім приховати свою внутрішню природу, що неодмінно проявляється в її лінії життя. Г. Гегель робить висновок: «Тому ми повинні сказати: що людина робить, такою вона і є» [4, с. 234]. У цій думці є раціональне зерно, яке орієнтує на те, що мотиви проявляються у вчинках. Вищими мотивами вчинків є переконання, глибоке усвідомлення, пережиті знання, настанови й орієнтації. Тому оцінка вчинків воїна певною мірою є також оцінкою його переконань – мотивів.

Суб'єктивний мотив у структурі вчинку й знання, переконання в структурі морально-правових і бойових якостей співпадають, оскільки найглибшими мотивами вчинків є саме знання, що перетворились на переконання. Що ж стосується суспільно значущого результату вчинку, то при цьому необхідно враховувати певні моменти. У результаті завжди спостерігається і речовинний матеріальний зміст, і матеріалізоване, об'єктивоване ідеальне. Тому за об'єктивованим у результаті мотивом і самим результатом можна судити про морально-правові та бойові якості військовослужбовців.

Такі міркування орієнтують на визначення критеріїв оцінки спектра й рівня розвитку морально-правових і бойових якостей у двох сферах: свідомості та поведінці. Такий підхід є правомірним, оскільки відповідає реальному процесу оцінки спектра й рівня розвитку морально-правових і бойових якостей. Аналіз практичної діяльності суб'єктів оцінки показує, що під час оцінки їм доводиться стикатись із фактами, коли значення окремих дій може змінюватись на прямо протилежне в системі різних діяльностей. Це дає підставу розглядати діалектичний зв'язок структури діяльності та структури свідомості.

Такий взаємозв'язок досить глибоко розкрито в працях відомого психолога А. Леонтьєва. Також цієї позиції дотримується абсолютна більшість учених. Так, професор Д. Волкогонов, розглядаючи критерії оцінки ефективності ідейного виховання, пропонує користуватись у теоретичному аналізі й практичній діяльності критеріями духовної оцінки результатів виховання та критеріями практичної, поведінкової оцінки [3, с. 164].

Процес військово-правового виховання завершується формуванням морально-правових і бойових якостей, які можуть та повинні проявити себе у вчинках, поведінці, справах. Урахування того, що в структуру морально-правових і бойових якостей входять основні елементи світогляду (погляди, знання, переконання в їх морально-правовій і бойовій спрямованості), дає можливість уже на цій стадії процесу військово-правового виховання у сфері свідомості оцінити ефективність виховання, відстежити певні результати формуючих впливів. При цьому необхідно враховувати, що суб'єкт виховання має можливість побачити істинність і міцність переконань воїна не лише в конкретних вчинках, а й у його здібності відстоювати правильну позицію, вмінні самокритично ставитись до власних недоліків.

Яким ж є критерії оцінки морально-правових і морально-бойових якостей у сфері свідомості? Аналіз реального процесу оцінки показує, що основними критеріями оцінки у сфері свідомості суб'єкти оцінки обирають погляди, знання, переконання в їх морально-правовій і бойовій спрямованості. За всієї важливості таких критеріїв ключо-

ва роль належить критеріям практичним, поведінковим. Проте варто мати на увазі, що не можна абсолютизувати значення критеріїв у жодній зі сфер. Їх необхідно розглядати в діалектичній єдності. Оцінка дій, вчинків об'єкта виховання вимагає враховувати низку факторів, які обумовлюються структурою його діяльності: цілями, мотивами, засобами та результатами. Це підтверджують розвідки більшості вчених, філософів, педагогів, психологів.

Результати проведеного соціологічного дослідження також показують, що лише 27,8% командирів підрозділів під час оцінки ефективності військово-правового виховання враховують цілі й мотиви вчинків, конкретні умови їх здійснення. Наведені дані свідчать, що більшість суб'єктів оцінки у своїй практичній діяльності не враховують цілі й мотиви вчинків та конкретні умови їх здійснення. Ця обставина негативно впливає на глибину й об'єктивність оціночної діяльності. Тому необхідно враховувати складність змісту поведінкового критерію під час оцінки спектра й рівня розвитку морально-правових і бойових якостей.

Критерії є складними не лише за своїм змістом, а й за структурою. Такі міркування дозволяють зробити висновок, що поведінковий критерій і критерій оцінки у сфері свідомості повинні бути багатфакторними, тобто мають враховувати низку об'єктивних обставин, що тією чи іншою мірою впливають на оцінку. Тому доцільно до цих критеріїв включити певний набір різних характеристик як численні показники. Вони можуть бути позначені також поняттям «критерій» – «критерій-показник». Оцінка за критерієм-показником у зв'язку із цим носитиме менш загальний і водночас більш конкретний характер, ніж за критерієм-ознакою.

Так, до найбільш важливих якісних показників для критерію поведінки «військово-професійна активність» можна віднести такі: сумлінне вивчення військової справи, активність на всіх заняттях із бойової підготовки під час оволодіння військовою спеціальністю; мужність під час виконання учбово-бойових і бойових завдань, подолання труднощів на польових заняттях, на тактичних навчаннях і військових маневрах; утримання в зразковому стані ввіреної бойової техніки та зброї, дотримання правил їх експлуатації й обслуговування тощо. Показниками критеріїв оцінки морально-правових і бойових якостей у сфері знань виступають ступінь, глибина розуміння воїном закономірностей збройної боротьби, свого місця й ролі у вирішенні завдань, які ставляться перед підрозділом, частиною, всіма Збройними Силами України. Показниками переконань можуть бути міра впевненості в морально-правових і бойових нормах, поглядах, уявленнях, набутих воїном у процесі навчання й виховання. Поряд із цими критеріями та показниками про дієвість процесу військово-правового виховання можна судити також за психологічним станом особистості, військового колективу (настрій оптимізму, впевненість, атмосфера товариства, колективізму, готовності вирішувати найскладніші завдання тощо). Ці критерії можуть виражатись у здатності мобілізувати всі свої інтелектуальні й моральні сили на зразкове виконання військового обов'язку.

Однак, як показує реальна виховна практика, оцінка за показниками не дає можливості глибоко й повно оцінювати рівень розвитку певної морально-бойової якості. Отже, необхідно «дробити» сам показник на відповідні індикатори. Під індикаторами оцінки розуміються субелементи, які конкретизують окремі аспекти показників і їх зміст.

Досвід багатьох військових педагогів, офіцерів підрозділів показує, що чим більш широко та комплексно проведено поділ критерію на відповідні йому показники й далі на індикатори, тим більше можливостей відкривається для здійснення всебічної оцінки ефективності військово-правового виховання.

В окремих дослідженнях критерії, показники та індикатори розглядаються як оцінка, проте між ними існує суттєва різниця. Перед тим як стати оцінкою, останні повинні виступати у формі дескрипції-опису та точно відображати

одну з різноманітних властивостей конкретних морально-правових і бойових якостей. За такого підходу критерієм оцінки ефективності військово-правового виховання може бути спектр і рівень розвиненості морально-правових та бойових якостей воїна, показниками й індикаторами цього критерію можуть слугувати, відповідно, рівні розвитку окремих якостей і перелік їх основних проявів. Це завдання не з легких, якщо мати на увазі, що якісні особливості людини є досить різноманітними.

Для оцінки ефективності, що виражається в кінцевому результаті, має визначитись коло морально-правових і бойових якостей, які характеризують цю особистість як військовослужбовця загалом та як конкретного спеціаліста з різноманітними функціями. Наведена проблема в сучасній педагогічній науці вирішується шляхом розробки професіограм.

До цього часу наші міркування з приводу критеріїв оцінки спектра й рівня розвитку морально-правових і бойових якостей стосувались переважно якісних аспектів підходу до цього завдання. Виникає принципове питання методологічного характеру: чи можливо на змістовному рівні достатньо об'єктивно оцінити кількісно рівень морально-правових і бойових якостей? Інакше кажучи, чи можливо виміряти цей параметр у будь-яких одиницях? При цьому кількісна оцінка спектра й рівня розвитку морально-правових і бойових якостей особистості військовослужбовця повинна забезпечувати необхідний та достатній ступінь точності, максимальну простоту, зручність і легкість її використання суб'єктами оцінки, можливість обробки її результатів. Безумовно, вона має здійснюватись в інтересах підвищення репрезентативності якісної оцінки.

Цілком очевидно, що питання про можливість створення кількісно-якісної системи оцінок пов'язане з проблемою формалізації критеріїв (показників) рівня розвитку морально-правових і морально-бойових якостей військовослужбовця. Деякі автори, ігноруючи практику створення формалізованих оціночних систем, стверджують, що сама постановка питання про формалізацію ціноутворюючої діяльності в науковому пізнанні є безпредметною, плодом непорозуміння.

Існує, на наше переконання, також інша крайність у вирішенні поставленої проблеми, яка полягає в абсолютизації кількісної оцінки. Такий підхід приводить до того, що для аналізу соціальних явищ намагаються впровадити й застосувати лише різні варіанти кількісних методик без достатньо повного їх аналізу та перевірки. Це приводить до того, що про ефективність військово-правового виховання судять за кількістю заходів, проведених у підрозділі, їх періодичністю, кількістю присутніх, кількістю порушень військової дисципліни тощо.

Викладені позиції говорять про суперечливий підхід щодо можливості кількісної оцінки рівня розвитку морально-правових і бойових якостей. Пошук шляхів вирішення цих протиріч пропонується здійснити на основі філософського аналізу цієї проблеми.

Філософською підставою принципової можливості та кількісної оцінки спектра й рівня розвитку морально-правових і бойових якостей, з одного боку, та їх якісної оцінки, з іншого, є кількісно-якісна визначеність будь-яких явищ та об'єктів реальної дійсності, що характеризується філософською категорією міри. Цю позицію чітко висловлено В. Ядовим: «Усі, навіть найскладніші явища, можуть бути квантифіковані й виміряні з боку їх тяжіння, інтенсивності, частоти (повторюваності). Онтологічна підстава такого твердження – кількісно-якісна визначеність будь-яких явищ та об'єктів реальної дійсності, яка характеризується у філософії категорією міри. Що ж стосується практичних можливостей виміру, то вони цілком залежать від нашого вміння знайти або винайти належну вимірвальну процедуру» [13, с. 78].

Не розглядаючи детально філософську проблему, пов'язану з виявленням сутності категорій «якість» і «кількість», можна погодитись із визначенням якості як

сукупності властивостей, які вказують на те, що ця річ собою являє, чим вона є, а кількість – як сукупність таких властивостей, що вказують на розміри речі, її величину [11, с. 211–212]. Якісне виділення предмета, речі пов'язане з подоланням невизначеності. У дійсності існує не людина як така, а конкретні люди, які живуть у конкретних історичних умовах, володіють конкретними соціальними якими. Жодні соціальні якості при цьому не можуть існувати самі по собі.

Таким чином, з огляду на ідею кількісно-якісної визначеності будь-яких явищ, у тому числі соціальних, формалізація критеріїв та оцінки ефективності військово-правового виховання є можливою.

Ми розглянули критерії оцінки ефективності у сфері свідомості й поведінки, тобто крізь призму кінцевого результату, та визнали можливість їх формалізації. Ці критерії є визначальними. Однак чи достатньо для оцінки ефективності військово-правового виховання розгляду лише цих критеріїв?

Уявімо, що на основі розглянутих критеріїв ми встановили низький рівень ефективності військово-правового виховання. Тоді перед суб'єктом оцінки виникає нове завдання: визначити причини низької ефективності військово-правового виховання. Для цього суб'єкт має оцінити ефективність військово-правового виховання в першому «вимірі», зокрема, дати оцінку процесу військово-правового виховання.

Проте для практичної діяльності суб'єкта виховання (суб'єкта оцінки) необхідні об'єктивні критерії, що виступають певним засобом контролю діяльності та дозволяють оцінити оптимальне функціонування будь-якого елемента виховної системи на будь-якому етапі, будь-яких педагогічних прийомів, на підставі яких у підсумку можна судити про ефективність усього процесу військово-правового виховання.

Аналіз військової практики показує, що оцінка ефективності військово-правового виховання проводиться на основі порівняння конкретних педагогічних впливів, окремих форм, методів, способів тощо з науково обґрунтованими вимогами. Цей підхід є дієвим. Таким чином, оцінку процесу військового виховання може бути проведено на основі порівняння показників та індикаторів, що входять у структуру критеріїв, які характеризують реальний процес військового виховання, з нормативним, ідеальним процесом, у якому в концентрованому вигляді на основі наукових вимог (певних законів і закономірностей, принципів, норм, діючих у відповідному процесі) виражається його належна оптимізація, зрілість і розвиненість.

Зусиллями військових учених досліджено важливі закономірності військово-правового виховання в цілому та закономірності функціонування його окремих елементів. На основі пізнання закономірностей сформульовано принципи виховання, управління процесами, які є вихідними, керівними педагогічними положеннями.

Проте для оцінки ефективності процесу військового виховання лише цих критеріїв буває недостатньо. Тому в систему критеріїв оцінки процесу військово-правового виховання пропонуємо включити також інші критерії: критерії, що характеризують якість проведених виховних заходів (ставлення до них військовослужбовців, їх актуальність, тематичну спрямованість, масовість, врахування інтересів і запитів військовослужбовців тощо), критерії ефективності керівництва військово-правовим вихованням, тобто всебічне охоплення військової діяльності (комплексний підхід до військово-правового виховання, наукове планування, підбір і розстановка кадрів, реалізація директивних розпоряджень тощо).

Основними вимогами, які повинні задовольнити критерії оцінки ефективності, варто вважати найбільш повне відображення ефективності військово-правового виховання, універсальність під час визначення ефективності на різних

етапах процесу виховання, кількісну вимірність, чутливість до визначальних його показників та індикаторів.

Кінцевим критерієм оцінки ефективності військово-правового виховання в армії є реальні справи та вчинки людей, ставлення військовослужбовців до своїх обов'язків, ступінь їх творчої активності, готовність віддати свої сили, знання, за потреби навіть життя за народ України, за Батьківщину.

Висновки. Таким чином, система критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання може бути представлена в загальному вигляді двома групами.

Перша група критеріїв дозволяє визначити ефективність, що виражається в кінцевому результаті, тобто в спектрі й рівні сформованості морально-правових і бойових якостей у двох сферах: свідомості та поведінці.

Друга група критеріїв дозволяє оцінити ефективність функціонування будь-якого елемента виховної системи на будь-якому етапі, будь-якого педагогічного прийому, на основі чого можна судити про ефективність усього процесу військово-правового виховання. Така оцінка можлива на основі порівняння показників та індикаторів, що входять до структури критеріїв, які характеризують реальний процес виховання з нормативним, ідеальним процесом, у якому в концентрованому вигляді на основі наукових вимог (певних законів і закономірностей, принципів, норм, діючих у відповідному процесі) виражається його належна оптимізація, зрілість і розвиненість.

Завдяки кількісно-якісній визначеності будь-яких явищ (у тому числі соціальних) за допомогою математичних методів і шкал можна формалізувати критерії оцінки ефективності військово-правового виховання, що дає можливість поряд із якісною оцінкою отримати також кількісну оцінку. У практичній діяльності суб'єктів оцінки неприпустимою є абсолютизація ні якісної, ні кількісної оцінки, оскільки це значно знижує її дієвість.

Література

1. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978. – Т. 13 : Конда – Кун. – 1973. – 608 с.
2. Військова служба правопорядку: історія створення, сьогодення та перспективи розвитку / Ф. Маковчук, І. Романченко, Ю. Шаповал та ін. – Житомир : Полісся, 2014. – 124 с.
3. Волкогонов Д. Методология идеального воспитания / Д. Волкогонов. – М. : Воениздат, 1980. – 352 с.
4. Гегель Г. Сочинения : в 14 т. / Г. Гегель. – М. ; Л. : Государственное издательство, 1929–1959. – Т. 1 : Энциклопедия философских наук. Логика. – 1929. – 437 с.
5. Головкин Н. Правова педагогіка : [навч. посібник] / Н. Головкин. – К. : МАУП, 2007. – 248 с.
6. Кононов І. Донбас у полум'ї / І. Кононов // Оборонний вісник. – 2014. – № 8. – С. 6–13.
7. Копитова І. Методология формирования системы критериев оценки эффективности управления производством / І. Копитова // Наука і освіта 2001 : тези доповідей IV міжнар. наук.-практ. конф. : в 3 т. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2001. – Т. 3. – С. 26–27.
8. Лібікі М. Що таке інформаційна війна / М. Лібікі // Військовий Українці. – 2014. – № 4. – С. 26–28.
9. Романченко І. До питання вибору показників та критеріїв оцінювання ефективності функціонування Військової служби правопорядку / І. Романченко, В. Котлярів, Ю. Шаповал // Збірник наукових праць ЦНДУ ЗС України. – К., 2006. – № 3(37). – С. 5–9.
10. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1940. – 704 с.
11. Філософія: короткий виклад : [навч. посібник] / [С. Щерба, М. Тофтун, О. Заглада та ін.]; за ред. С. Щерби. – К. : Кондор, 2003. – 352 с.
12. Щекин Г. Организация и психология управления персоналом : [учеб.-метод. пособие] / Г. Щекин. – К. : МАУП, 2002. – 832 с.
13. Ядов В. Социологические исследования: методология, программа, методы / В. Ядов. – М. : Наука, 1987. – 239 с.

Анотація

Федоренко В. В. Методологічні основи визначення системи критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання військовослужбовців. – Стаття.

У статті розглядаються методологічні основи визначення системи критеріїв оцінки ефективності військово-правового виховання військовослужбовців, які суттєво впливають на її своєчасність, об'єктивність, повноту, що сприяє вирішенню протиріч виховного процесу та значно підвищує його результативність. Наведена система критеріїв включає критерії оцінки ефективності у сфері свідомості й поведінки військовослужбовців та критерії оцінки ефективності самого процесу виховання. Розглянуто можливість їх формалізації за допомогою математичних методів і шкал, що сприяє отриманню поряд із якісною оцінкою також кількісної оцінки ефективності військово-правового виховання.

Ключові слова: система, оцінка ефективності, критерії оцінки, показники, військово-правове виховання.

Аннотация

Федоренко В. В. Методологические основы определения системы критериев оценки эффективности военно-правового воспитания военнослужащих. – Статья.

В статье рассматриваются методологические основы определения системы критериев оценки эффективности военно-правового воспитания военнослужащих, которые существенно влияют на ее своевременность, объективность, полноту, что способствует разрешению противоречий воспитательного процесса и значительно повышает его резуль-

тативность. Представленная система критериев включает критерии оценки эффективности в сфере сознания и поведения военнослужащих и критерии оценки эффективности самого процесса воспитания. Рассмотрена возможность их формализации с помощью математических методов и шкал, что способствует получению вместе с качественной оценкой также количественной оценки эффективности военно-правового воспитания.

Ключевые слова: система, оценка эффективности, критерии оценки, показатели, военно-правовое воспитание.

Summary

Fedorenko V. V. Methodological bases of definition of criteria system of an assessment of efficiency of military and legal education of the military officers. – Article.

In the article a methodological basic of definition of system of criteria of an efficiency assessment of military and legal education of the military officers which significantly influence its timeliness, objectivity, completeness that promotes resolution of conflicts of educational process are considered and considerably increases its productivity. The presented system of criteria includes criteria of efficiency assessment in the sphere of consciousness and behavior of the military officers and criterion of efficiency assessment of the process of education. Possibility of their formalization is considered by means of mathematical methods and scales, that promotes next to a quality estimation to get the quantitative estimation of efficiency of military-legal education.

Key words: system, efficiency assessment, criteria for assessing, showing, military and legal education.